

11. 09. 2023

W P C Y N E Ł O

dr hab. Izabela Krasiejko, prof. UJD

Częstochowa, 4.09.2023r.

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Justyny Siemaszko**pt. „Rodzina wspierająca w przestrzeni życiowej rodziny dysfunkcyjnej. Założenia a rzeczywistość”****przygotowanej pod kierunkiem promotora prof. dr hab. Barbary Kromolickiej****i promotora pomocniczego dr Moniki Zięciak**

Przedłożona do oceny praca doktorska posiada strukturę typową dla prac z zakresu nauk społecznych. Składa się ze wstępu, części teoretycznej (rozdział I), metodologicznej (rozdział II) i badawczej (rozdział III), zakończenia, bibliografii oraz aneksu. Liczy 239 stron maszynopisu. Proporcje części teoretycznej do metodologicznej i badawczej są prawidłowe. Podział treści (tytułów, podtytułów i śródtytułów, numerowanie) – czytelny. Jedynie w podrozdziale 1.1. „Specyfika i wartości opieki rodzinnej” brakuje, moim zdaniem, wyodrębnienia podrozdziału 1.1.1 „Definicje pojęcia rodzina”. Po wprowadzeniu, gdzie te definicje są zaprezentowane podrozdział 1.1.1. nosi tytuł „Źródła dysfunkcji rodziny i jej zadań opiekuńczo-wychowawczych”. Warto było zmienić też kolejność podrozdziałów 1.1.2 i 1.1.3, 1.2., (na 1.1.3, 1.2., 1.1.2, oraz połączyć treści 1.1.2 z wstępem 1.2, dotyczące wsparcia rodziny), czyli najpierw opisać rys historyczny rozwoju form i instytucji wsparcia rodziny i ochrony dziecka zaniedbanego, a potem dopiero zaprezentować współczesne formy pieczy zastępczej i wsparcia rodziny, by przejść do definicji wsparcia społecznego i prezentacji zadań rodzin wspierających, które są tematem pracy. Czytając ten fragment pracy miałam wrażenie powtarzania się pewnych wątków.

Szczegółowej oceny rozprawy doktorskiej dokonam wg. kryteriów zawartych w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2019 roku prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (DZ. U. z 2023 r., poz. 742), zgodnie z którymi praca ta ma prezentować ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie, umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej oraz oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze społecznej.

Oryginalność pracy i jej znaczenie naukowe

Przedmiot podjętych przez Panią mgr Annę Siemaszko analiz teoretycznych i badań naukowych w ramach przedłożonej do oceny pracy doktorskiej stanowi rodzina wspierająca, jako usługa społeczna.

W obecnej polityce społecznej, czego Doktorantka jest świadoma, dąży się do deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej, rozumianej jako a) wsparcie rodziny biologicznej, zwłaszcza tej mającej trudności w realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej, b) pomoc rodzinie, której dzieci zabrano w reintegracji rodziny, c) rozwój rodzinnej pieczy zastępczej oraz d) ograniczenie instytucjonalnych form pieczy zastępczej (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Raport pt. Postępy deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Polsce). Zakres tematyczny niniejszej dysertacji zawiera się w pkt a) dotyczącym wsparcia rodzin naturalnych w środowisku ich zamieszkania. Rodzina wspierająca może być rozumiana jako jedna z form wsparcia społecznego, realizowana w sposób formalny przez publiczną instytucję pomocową na poziomie gminy (ośrodek pomocy społecznej lub centrum usług społecznej), mająca cechy usługi społecznej.

Tematyka pracy, jaką jest praktyczne działanie rodzin wspierających nie był podejmowany. Można znaleźć zaledwie kilka artykułów naukowych i opracowań skonstruowanych przez ośrodki pomocy społecznej, prezentujących jedynie założenia dotyczące tej formy pomocy. Mimo upływu ponad 10 lat od wdrożenia ustawy o wspieraniu rodziny i małej liczby rodzin wspierających nikt wcześniej nie podjął się zbadania tego obszaru. Dlatego też zbadanie doświadczeń wybranych, obecnie funkcjonujących rodzin wspierających, sformułowanie na tej podstawie postulatów dotyczących zmian w zakresie prawa i metodyki ich działania jest innowacyjne.

Kolejnym punktem oceny pracy na stopień doktora nauk społecznych w zakresie pedagogiki jest, czy praca zawiera aspekty pedagogiczne. Problematyka badawcza podejmowana przez Panią mgr Annę Siemaszko zawiera się w obrębie nauk społecznych w zakresie pedagogiki, w tym opiekuńczej i społecznej. Doktorantka skupia się m.in. na działaniach rodzin wspierających dotyczących pedagogizacji rodziców, organizacji czasu wolnego rodziny, w tym udziału w kulturze, reedukacji dzieci i młodzieży, wdrażania wartości prospołecznych. Postuluje o szkolenia dla rodzin wspierających.

Oceniam, że jest spełnione trzecie kryterium dotyczące poprawności rozprawy doktorskiej.

Zasadność i komplementarność przedstawionych w rozprawie podstaw teoretycznych oraz poziom wiedzy ogólnej Autorki w zakresie podejmowanego tematu

Część teoretyczna składa się z jednego rozdziału, pt. „Rodzina jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze”. Pani mgr Anna Siemaszko, dokonując analizy literatury przedmiotu zaprezentowała w nim wybrane pedagogiczne, socjologiczne i psychologiczne definicje pojęcia rodzina, próbując przy tym ustalić, co warto docenić, współczesne rozumienie rodziny, jej struktury, określić jakie pełni funkcje i co należy do jej zadań. Uwzględnia również systemową koncepcję rodziny, zwraca uwagę na przyczynowość kolistą, granice rodziny, komunikację, kryzysy, zasoby i dążenie do homeostazy.

W związku z przedmiotem pisanej przez siebie pracy Doktorantka scharakteryzowała następnie trudności rodziny i ich przyczyny, przez które rodzice nie są w stanie prawidłowo realizować swoich funkcji, zwłaszcza w zakresie opieki i wychowania swojego potomstwa. Wymienia tu takie problemy jak m.in. bezrobocie, ubóstwo, przemoc, alkoholizm, narkomania, zagrożenie bezdomnością, choroby somatyczne lub psychiczne, niepełnosprawność, konflikty małżeńskie i międzypokoleniowe, przestępczość, wyuczoną bezradność, rozbitcie struktury rodziny, rozluźnienie więzi, negatywne cechy i postawy rodzicielskie rodziców, traumatyzującą atmosferę życia domowego. Raz zalicza je do trudności rodziny, a raz do ich źródeł, co nie jest zasadniczo błędem, gdyż przecież często nie wiadomo, które z tych czynników są przyczyną, a które skutkiem zaburzonego funkcjonowania rodziny.

Autorka dysertacji zwraca uwagę, że tych problemów w danej rodzinie może być kilka, są one ze sobą sprzężone, dlatego też określa się te rodziny jako dysfunkcyjne, wieloprotblemowe, czy z wieloma problemami. Szczegółowo charakteryzuje cechy rodziny dysfunkcyjnej i ich wpływ na rozwój dzieci.

Pani mgr Anna Siemaszko w kolejnych podrozdziałach (1.1.2, 1.1.3, wprowadzenie do 1.2) przechodzi do opisu działań podejmowanych od XVI wieku do czasów obecnych w celu ochrony dziecka pozbawionego z różnych powodów prawidłowej opieki rodzicielskiej. Prezentuje różne instytucje i formy pieczy zastępczej oraz ochrony praw dziecka, by przejść do omówienia również form wsparcia rodziny, do których zalicza asystenta rodziny, placówki wsparcia dziennego, poradnictwo, szkolenia i warsztaty dla rodzin oraz rodziny wspierające. Prezentuje również rozwój polityki rodzinnej w naszym kraju. Doktorantka dokonując analizy teoretycznej bazuje głównie na literaturze z zakresu historii wychowania, przepisach prawa,

raportach badawczych. Wszystkie te treści są niezwykle ważne, by ocenić funkcjonowanie systemu wsparcia rodziny i dziecka w Polsce, w tym potrzebę powołania usługi rodzin wspierających oraz poziomu jej realizacji.

W kolejnych podrozdziale (1.2.1.) Autorka omawia istotę wsparcia społecznego, podaje różne klasyfikacje jego form, np. emocjonalne, wartościujące, instrumentalne, rzeczowe, informacyjne, duchowe lub naturalne i sformalizowane, jednostkowe i lokalne. Charakteryzuje, jako użyteczną do praktycznej implikacji również ideę empowerment i pracę opartą na zasobach wewnętrznych i zewnętrznych rodziny.

Dwa ostatnie podrozdziały części teoretycznej (tj. 1.2.2. i 1.2.3.) Autorka poświęciła rodzinom wspierającym. W pierwszym z nich zdefiniowała pojęcie usług społecznych jako czynności podejmowanych w celu zaspokajania indywidualnych potrzeb jednostek lub rodzin niepolegających na wytwarzaniu dóbr materialnych, dostarczanych przez instytucje publiczne lub prywatne, oraz uzasadniła, dlaczego rodziny wspierające są taką usługą (s. 83-85). Działalność rodziny wspierającej, zdaniem mgr Anny Siemaszko, ma niematerialny charakter, jest prowadzona w środowisku lokalnym. Rodzina wspierająca modeluje prawidłową realizację zadań względem dzieci, dzieli się z rodziną, którą wspiera swoim doświadczeniem, wiedzą, umiejętnościami, kompetencjami, pomaga w rozwiązaniu trudnych sytuacji życiowych.

W drugim z podrozdziałów (1.2.3.) dotyczącym rodzin wspierających powinny być, jak sugeruje jego tytuł, opisane zasady ich funkcjonowania. Autorka dokonuje tu oceny przepisów prawa (ustawy o z dnia 9 czerwca 2011 roku wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej), które nie precyzują dokładnie sposobu powoływania rodzin wspierających, wymagań dotyczących kandydatów czy konkretnych czynności, które powinni wykonywać na rzecz dzieci i całej wspieranej przez siebie rodziny. Następnie określa kto może stanowić taką rodzinę - osoby niespokrewnione, zarówno małżonkowie, jak i rodziny samotne oraz co należy do jej głównych zadań: pedagogizacja rodziców wspieranych, tj. kształtowanie umiejętności opiekuńczo-wychowawczych, postaw społecznych oraz prowadzenia gospodarstwa domowego. Zwraca uwagę, by rodziny wspierające nie tyle wyręczały rodziców z opieki i wychowywania własnych dzieci, co towarzyszyły im w tym procesie. Autorka pracy pokazuje również na różnice między rodziną wspierającą a pomocową oraz podaje odpowiedź na pytanie czy rodziny wspierające mogą realizować opiekę wychowawczą w rodzinach z dzieckiem z niepełnosprawnością, która brzmi, że nie. Ponadto, na przykładzie działań ośrodków pomocy społecznych, prezentuje zasady kwalifikowania kandydatów do pełnienia funkcji rodziny

wspierającej – wskazania i przeciwwskazania, zasady rekrutacji rodzin wspieranych oraz sposoby promocji tej usługi (ulotki).

Podsumowując, niektóre podrozdziały w rozdziale I mogłyby być inaczej usytuowane, jeśli chodzi o ich kolejność. Teoretyczna prezentacja zagadnień jest oparta na trafnie dobranych źródłach. Materiały źródłowe są wykorzystane adekwatnie do potrzeb. Bibliografia jest bogata, wykorzystano literaturę z zakresu pedagogiki, w tym społecznej, opiekuńczej, rodziny, teorii wychowania, jak również z psychologii, socjologii, polityki społecznej. Zakres i poziom teoretycznych prezentacji jest satysfakcjonujący. Wywody w ramach analizy teoretycznej tekstów innych autorów są logiczne. Tekst spójny, poprawny językowo i stylistycznie. Oceniam, że poziom wiedzy Pani mgr Anny Siemaszko na temat polityki rodzinnej w naszym kraju, w tym form wsparcia rodzin, pieczy zastępczej oraz podstaw formalno-prawnych i metodycznych działalności placówek wspierających dziecko i rodzinę jest wystarczający. Praca prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki do uzyskania stopnia doktora w dyscyplinie pedagogika. Oceniam, że jest spełnione pierwsze kryterium dotyczące poprawności rozprawy doktorskiej.

Zasadność i poprawność przyjętych rozwiązań metodologicznych oraz zastosowanych procedur badawczych

Badania Pani mgr Anny Siemaszko są osadzone w jednym z głównych paradygmatów badań w naukach społecznych, tj. humanistycznym. W takim paradygmacie celem badań jest nie tylko poznanie i opis, ale przede wszystkim dogłębne rozumienie istoty badanego zjawiska. Doktorantka zastosowała strategię badań jakościowych, zamierzała, jak pisze na s. 94, poznać możliwie najdokładniej rodziny wspierające, zakres ich działania, wady i zalety pełnionej funkcji, dotrzeć do indywidualnych znaczeń rzeczywistości nadawanych przez badanych w codziennych, spontanicznych sytuacjach, poznać konteksty poszczególnych zjawisk i zdarzeń.

Głównym celem badania na s. 95 Doktorantka uczyniła poznanie szeroko rozumianej specyfiki funkcjonowania rodzin wspierających w rzeczywistym obszarze ich działania i porównanie jej z założeniami formalno-prawnymi wynikającymi z ustawy o wspieraniu rodziny.

Określiła cele teoretyczne, które skupiają się wokół poszerzenia wiedzy dotyczącej rodziny jako środowiska opiekuńczo-wychowawczego, przyczyn prowadzących do jej

dysfunkcjonalności oraz znaczenia wsparcia rodziny w polityce społecznej, przybliżenie działalności rodziny wspierającej, co zostało zrealizowane już w rozdziale 1.

Cele poznawcze wg Autorki dysertacji to poznanie procesu stawania się rodziną wspierającą, współpracy rodziny wspierającej z asystentem rodziny i pracownikiem socjalnym, ogólnej oceny form pomocy rodzinie dysfunkcyjnej z perspektywy rodziny wspierającej.

Cel praktyczny odnosi się do próby opracowania wskazówek regulujących kwestię powoływania rodzin wspierających, współpracy z pracownikiem socjalnym oraz rodziną wspieraną.

Autorka dysertacji przedmiotem badań uczyniła „określenie specyfiki i rzeczywistego znaczenia działania rodziny wspierającej w procesie wsparcia rodzin dysfunkcyjnych w konfrontacji z teoretycznymi założeniami opisanymi w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej”. Moim zdaniem, w kontekście zaprezentowanej w rozdziale 1 teorii i badań w paradygmacie humanistycznym i schemacie badań jakościowych przedmiot badań należało raczej sformułować w następujący sposób: subiektywne doświadczanie przez osoby i rodziny realizacji usługi rodziny wspierającej oraz rozumienie swojej roli i zadań w kontekście relacji z rodziną wspieraną oraz pracownika systemu wsparcia rodziny. Celem ogólnym dysertacji jest zatem poznanie i opis nie tyle „rzeczywistego” obszaru działania rodzin wspierających, co subiektywnego postrzegania swojej roli przez rodziny wspierające i ich doświadczenia w wypełnianiu zadań w relacji z rodziną wspieraną i innymi pracownikami systemu. To właśnie tak sformułowany cel badań Doktorantka zrealizowała, co opisała w rozdziale 3.

Problem główny, który postawiła Pani mgr Anna Siemaszko brzmi: Jakie jest rzeczywiste znaczenie funkcjonowania rodziny wspierającej w przestrzeni życiowej rodziny dysfunkcyjnej? Można się znów tu spierać o to, czym jest „rzeczywiste znaczenie funkcjonowania” i czy można je zbadać przyjmując paradygmat humanistyczny i strategię badań jakościowych. Nie wiem jednak tak naprawdę, co Autorka rozumie pod pojęciem „rzeczywiste znaczenie funkcjonowania”, być może rzeczywiste znaczy dla niej nie tyle obiektywny fakt, co właśnie subiektywne doświadczanie pełnienia funkcji rodziny wspierającej, dlatego mimo pewnych wątpliwości oceniam tę część na korzyść Doktorantki. Dalej bowiem problemy szczegółowe (s. 98) są moim zdaniem sformułowane prawidłowo, wskazują na chęć poznania zjawiska z perspektywy badanych, tj. 1. Jak rodziny wspierające opisują proces stawania się rodziną wspierającą? 2. Jak opisują swoje działania pomocowe na

rzecz rodziny wspieranej? Jak opisują współpracę z asystentem rodziny i pracownikiem socjalnym? Jaka jest ogólna ocena tej formy pomocy w opinii rodzin wspierających?

Kolejnym krokiem w procesie badawczym wykonanym przez Panią mgr Annę Siemaszko była operacjonalizacja badanych kategorii. Jest ona, moim zdaniem, wykonana prawidłowo.

Jeśli chodzi o metody badań użyte do zbierania danych to Pani mgr Anna Siemaszko wykorzystwała metodę jakościową, tj. metodę wywiadu skoncentrowanego na problemie. Narzędziem badawczym jest scenariusz z dyspozycjami kierunkowymi do wywiadu (znajduje się w aneksie). Autorka scharakteryzowała badaną grupę, którą stanowiło 9 rodzin wspierających, pod względem pokrewieństwa z rodziną wspieraną, miejsca zamieszkania, struktury i płci stanowiących je osób. Opisała również organizację i przebieg badań, wskazując na trudności w dotarciu różnymi drogami do rodzin wspierających i instytucji je zatrudniających. W Polsce było na czas przeprowadzenia badań tylko 25 ośrodków pomocy społecznej, które zatrudniały w sumie 63 rodziny wspierające.

Charakter i poziom analiz empirycznych i wniosków badawczych oraz poziom ich prezentacji

Pani mgr Anna Siemaszko w rozdziale III zaprezentowała wyniki badań otrzymane poprzez analizę materiału badawczego. Ta część jest bardzo ciekawa pod względem poznawczym.

W części empirycznej Autorka dysertacji szczegółowo opisała doświadczenie badanych związane z realizacją procesu stawania się rodziną wspierającą, tj. sposoby wylania kandydatów na rodzinę wspierającą, źródła informacji o możliwości pełnienia rodziny wspierającej, źródła wiedzy dotyczące roli rodziny wspierającej, procedurę powoływania rodzin wspierających, motywację badanych do podjęcia się realizacji tej usługi. Zazwyczaj to rodziny biologiczne lub jej krewni lub znajomi zgłaszały chęć realizacji takiej usługi, w niektórych przypadkach inicjatorem pomocy był asystent rodziny.

Dalej Autorka opisała procedurę w zakresie rozpoczęcia i zakończenia współpracy. Doktorantka zwróciła uwagę nie tylko kto i jakie dokumenty podpisuje, ale czy jest zastosowana zasada dobrowolności, samostanowienia i podmiotowości w proponowaniu takiej formy wsparcia. Okazuje się bowiem, że nie wszędzie.

W kolejnym podrozdziale Pani mgr Anna Siemaszko dokładnie scharakteryzowała działania, których wykonywanie deklarowały badane rodziny oraz formy ich realizacji. Okazało się, że nie wszystkie osoby wykonujące usługę koncentrowały się na rodzicach biologicznych i wzmocnieniu ich umiejętności opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, niektóre z nich prowadziły tylko działania z dziećmi. Do najczęstszych aktywności należała pomoc rodzicom i dzieciom w codziennych czynnościach na rzecz domu i rodziny, rozmowy motywujące, nadanie sensu i wartości czynnościom na rzecz dzieci i otoczenia społecznego, stymulowanie rozwoju dzieci, organizacja czasu wolnego, poprawa komunikacji w rodzinie, wsparcie emocjonalne. W niektórych przypadkach był podział ról i zadań: z rodzicami pracowali asystenci rodziny, a z dziećmi osoba realizująca usługę rodziny wspierającej.

Autorka podjęła również wątek poniesionych kosztów finansowych w związku z realizacją usługi rodziny wspierającej i wysokości dofinansowania, jaką osoby badane otrzymywały z ośrodka pomocy społecznej, czyli czy te pieniądze są wystarczające na realizację współpracy. Zapytała również o koszty osobiste. Każda z osób wspierających przyznała, że ponosiła zarówno koszty finansowe, jak i osobiste, emocjonalne, musiała się też nauczyć stawiania granic i samoregulować.

Kolejna część pracy dotyczy oceny współpracy z asystentem rodziny i pracownikiem socjalnym w zakresie powoływania rodziny wspierającej i tworzenia planu pracy. Okazało się, że rodziny wspierające nie realizowały tej usługi w sposób metodyczny, a raczej reagowały na bieżące potrzeby rodziców i dzieci.

W części końcowej rozdziału empirycznego Doktorantka prezentuje ocenę dokonaną przez badanych dotyczącą możliwości i ograniczeń w pracy z rodziną wspieraną. Stara się odpowiedzieć na pytanie, czy doświadczenia badanych rodzin wspierających potwierdzają realizację założeń, jakie były podstawą tej usługi i jakie postawiła sobie dana, badana osoba. Ponadto poddane są analizie wypowiedzi rozmówców na temat czynników powodujących małą liczbę rodzin wspierających w naszym kraju oraz rekomendacje dotyczące zmian formalno-prawnych i metodyki działania, będących podstawą tej usługi. Dotyczą one m.in. działań promocyjnych i zwiększenia finansowania.

Analiza i interpretacja danych w kolejnych podrozdziałach była najczęściej prowadzona w kolejno następujących po sobie etapach: 1. prezentacja przepisów prawa i/ lub rozważań teoretycznych innych autorów, 2. prezentacja stworzonej przez siebie teorii ugruntowanej w

zebranych danych 3. egzemplifikacja w postaci prezentacji wypowiedzi badanych 4. wyciągnięcie wniosków oraz odniesienie wyników badań własnych do założeń formalno-prawnych lub teoretycznych. W części empirycznej prowadzonej wg schematu badań jakościowych można ominąć etap 1.

Zakończenie zawiera wnioski z badań, ocenę zastosowanych w badanych ośrodkach pomocy społecznej rozwiązań dotyczących powoływania i działań rodzin wspierających oraz poziomu pomocy udzielonej jej przez pracowników OPS, czyli pracownika socjalnego i asystenta rodziny. Wnioski z badań stanowią wyczerpującą odpowiedź na problemy szczegółowe oraz odnoszą się do celów pracy.

Autorka, co warto zauważyć, zrealizowała nie tylko teoretyczny, ale również praktyczny cel badań – wypracowała postulaty dla praktyki pedagogicznej i wskazała dalsze kierunki przyszłych badań, dotyczących rodzin wspierających.

Pozycje bibliograficzne są zbieżne z przypisami, uszeregowane zgodnie z przyjętym standardem – alfabetycznie. Wysoka jest też jakość wydruku i staranność edycyjna: jednolitość formatowania stron, marginesy, akapity, ciągłość numeracji stron, poprawność i jednolitość przypisów.

Oceniam, że jest spełnione drugie kryterium dotyczące poprawności rozprawy doktorskiej, dotyczące posiadania przez Doktorantkę umiejętności prowadzenia badań naukowych w zakresie nauk społecznych.

Konkluzja

W świetle wszystkich powyższych argumentów i uwag stwierdzam, że Pani mgr Anna Justyna Siemaszko przygotowała pracę doktorską poprawną pod względem merytorycznym i formalnym. Praca zwiera pewne, wskazane usterki, ale pomimo tego można stwierdzić, że jej Autorka posiada wystarczającą wiedzę w prezentowanym przez siebie temacie oraz posiada kompetencje w zakresie wiedzy i umiejętności metodologicznych do prowadzenia badań naukowych. Spełnia warunki określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2019 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (DZ. U. z 2023 r., poz. 742 ze zm.).

Opowiadam się za dopuszczeniem Pani mgr Anny Justyny Siemaszko do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

